

ГЕНЕЗА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ СТОСУНКІВ У ПРАЦЯХ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ ЛЬВОВА (1890–1914)

Наприкінці XIX – на початку XX ст. для польської історичної науки пріоритетними проблемами були поділи Речі Посполитої і втрата Польщею державності. Польські історики розглядали українське питання виключно у контексті відновлення багатонаціональної Польщі, зосереджуючи увагу на середньовічному минулому східних земель Речі Посполитої, в тому числі й на польсько-українських взаєминах. Значних успіхів у висвітленні цієї проблематики досягли польські дослідники зі Львова, оскільки саме вони найбільше цікавилися Галичиною та південно-східними теренами загалом. Польсько-українські взаємини досліджували як представники старшого покоління, так і молоді вчені, прихильники ідеї відновлення Польщі в її „історичних” кордонах.

Незважаючи на наявність чисельної історичної літератури, присвяченої польським історикам Львова кінця XIX – початку XX ст., дослідженню ними генези польсько-українських стосунків приділено лише фрагменти у працях польських історіографів. Насамперед відзначимо монографію А. Стемпніка¹, у якій автор подав загальну картину трактування української історії та польсько-українських стосунків польськими науковцями XVIII – початку XX ст. Серед історіографів, які займаються висвітленням історії середньовічної Русі А. Шельонговським, О. Бальцером, Ф. Папе, відзначимо Є. Матерніцького², К. Блаховську³ та Р. Новацького⁴. Дослідниця К. Среньовська⁵ відобразила наукові погляди та політичні уподобання С. Закшевського, а також влучно оцінила його наукову спадщину.

Мета даної розвідки – представити основні точки зору польських учених Львова на генезу польсько-українських стосунків, прослідкувати еволюцію їхніх поглядів на співіснування народів у кордонах Речі Посполитої.

Основним джерелом для написання статті послужили опубліковані праці відомих львівських істориків-поляків зазначеного періоду.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у середовищі польських істориків Львова, подібно як Варшави та Кракова, намітилися зміни у трактуванні польського минулого та генези польсько-українських взаємин. Більшість дослідників виступали за врегулювання стосунків і шукали у польській середньовічній історії елементів, які б поєднали обидва народи. Певний вплив на еволюцію поглядів учених справило удосконалення методів історичного дослідження, доступ до джерельних матеріалів. Зміна трактування історичного минулого була викликана й низкою інших причин – польськими суспільними потребами того часу, висловлюваннями російських, українських і литовських істориків, поширенням неоромантичного світогляду. Під впливом неоромантизму та модернізму в польській історіографії спостерігалось поглиблення наукової спеціалізації, розширилися хронологічні межі досліджень – до

XIX ст.⁶ Саме ці перетворення сприяли організаційним і світоглядним змінам у польській історичній науці, що істотно різнилися від попереднього періоду, в якому домінувала, визначаючи тематику та надаючи загальний тон історичним працям, позитивістська методологічна доктрина з її провідними історичними осередками – краківським, варшавським і львівським. Історичні школи, сформовані на польських землях у період позитивізму, на зламі століть ще посідали певні позиції у польській історичній науці та впливали на польську історичну думку⁷.

Зазначимо, що у польській історіографії другої половини ХХ ст. відбувся відхід від окреслення як краківського, варшавського, так і львівського історичних середовищ терміном „історичної школи”, оскільки таке виокремлення відповідно до їхньої „песимістичної” чи „оптимістичної” візії історії Польщі та, зокрема причин її занепаду – не витримує критики. Сучасні польські історики відмовилися від вживання терміна „львівська історична школа”, оскільки на окресленому терені існувала лише дидактична історична школа під керівництвом Ксаверія Ліске. Натомість польська історіографічна школа у Львові так ніколи і не витворилася. Характерною рисою львівських істориків у дослідженні польського історичного минулого була спроба уникати впливів будь-якої тогочасної політичної течії. Це різнило їх від краківських колег, які представляли виключно інтереси польського консерватизму. У написанні історичних праць львівські історики намагалися дотримуватися поглядів тогочасної німецької та австрійської історіографії⁸, роблячи наголос на критиці джерел і зацікавленні спеціальними історичними дисциплінами. У дослідженнях вони надавали перевагу аналітичним студіям, що унеможливило створення ними синтетичних праць.

Заперечивши існування „львівської історичної школи”, польські вчені однак погодилися з існуванням варшавської та краківської історичних шкіл⁹. Термін „краківська історична школа” утвердився в польській історіографії завдяки її варшавським критикам, насамперед В. Смоленському та Т. Корзону. Натомість самі її репрезентанти схилилися до окреслення цієї школи назвами „критичної”, „нової”, „сучасної”¹⁰. Краківська історична школа, напрям, що з кінця 60-х рр. ХІХ ст. був провідним у польській історіографії і утримав цю позицію до початку ХХ ст., заснована Валеріаном Калінкою та Юзефом Шуйським, офіційно існувала в 1863–1895 рр.¹¹ Елементом, який би свідчив про існування „краківської історичної школи”, вважається наявність у гона краківських дослідників, згуртованих переважно навколо Ягеллонського університету, спільного погляду на історичне минуле, так званої песимістичної концепції історії Польщі. Суть її зводилася до тези, що відсутність сильної монархічної влади спричинила занепад колишньої Речі Посполитої. „Песимізм” у поглядах на історію Польщі був наслідком розчарування в тогочасній політичній ситуації, в якій опинився після поразок повстань 1830 р., 1863 р. польський народ, та усвідомлення неможливості здобуття незалежності. З цієї причини більшість краківських істориків спільно з інтелігенцією пропагували відхід від збройної боротьби, угодовську політику проурядової партії консерваторів.

Про варшавську історичну школу, на думку сучасного польського історика А. Грабського, можна говорити в подвійному значенні: як про історіографічний напрям та виразне історичне середовище. Відомо, що як історіографічний напрям ця школа сформувалася в опозиції до краківської, однак дещо пізніше. Період її остаточного

оформлення припав на 80-ті рр. XIX ст., а точніше, збігся із занепадом краківської історичної школи¹². В основу методології істориків варшавської школи покладена принципово відмінна від краківської (угодовської політики) політична альтернатива. Під російським пануванням, в епоху репресій після Січневого повстання 1863 р., варшавські вчені схилилися до програми „органічної праці”, сформульованої ідеологами культурологічного напрямку, який називався „варшавським позитивізмом”¹³. Варшавські дослідники на протигагу „песимістичній” національній історіософії представників краківської школи висунули власну – оптимістичну „теорію відродження в занепаді”¹⁴. Її суть зводилася до тези, що на схилі існування Речі Посполитої в польському суспільстві майже у всіх сферах суспільного життя (в економіці, культурі, суспільних і політичних стосунках) відбувалися позитивні модернізаційні зміни. Реформи кінця XVIII ст. свідчили про успішне подолання поляками своїх вад та уможливили розвиток польської держави, якби цьому не завадили поділи Речі Посполитої сусідніми державами. І навіть за таких умов, як твердила більшість варшавських дослідників, у польському суспільстві далі продовжувався процес національного відродження (органічна праця), який творив підстави оптимістичного майбутнього¹⁵. Варшавські історики усвідомлювали, що розкриття провин давньої польської держави деструктивно вплине на самопочуття польського суспільства. Це стримувало їх від висунення „песимістичних” висновків і підтримки австрійської, російської та пруської монархій, які причини занепаду Речі Посполитої вбачали у ній самій.

Зазначимо, що на рубежі століть польська історична наука характеризувалася критикою низки історико-політичних міфів: „східних кресів” польської держави¹⁶; ідеї місії давньої Речі Посполитої на Сході, „передмур’я” християнства супроти монгольських і татарських орд; „історичних” кордонів 1772 р.; загальнокультурної вищості польського народу над українським, які вплинули на свідомість частини польського суспільства¹⁷. Польська історія була пов’язана з міфом, оскільки дослідники, з’ясовуючи своє історичне минуле, прагнули, насамперед, знайти його витoki¹⁸. Як у поляків, так і в інших європейських народів, ці славні початки не повинні були мати жодних недоліків, у них мали б уособлюватися нереалізовані ідеали тогочасної епохи. Для польського народу це була відбудова багатонаціональної Речі Посполитої в її „історичних” кордонах, розв’язання польсько-литовського та польсько-українського конфліктів нагадуванням про славне співіснування в кордонах однієї держави („ягеллонська ідея”), звеличування польського народу як носія західної цивілізації та культури. Названі міфологеми спричинили формування такої польської історичної свідомості, яка трактувала українців як суспільно та культурно менш розвинену націю. На підставі міфів польські історики та політики зламу століть претендували на включення етнічно українських земель до складу майбутньої Речі Посполитої.

Це загострило історичну та історико-політичну полеміку між польськими, російськими, українськими та литовськими вченими, пов’язану з експансією давньої Польщі на Схід. Представники російської „урядової” історіографії наголошували на польській агресії на східних землях, у такий спосіб вони намагалися виправдати поділи давньої Речі Посполитої та узаконити панування російської, австрійської та пруської монархій на польських теренах¹⁹. Твердження російських істориків збігалися з

поглядами тогочасної української історіографії. Українські вчені (І. Шараневич, В. Антонович, О. Лазаревський, О. Барвінський, М. Грушевський) наголошували на недоліках польсько-українського співіснування, зосереджуючись на фактах, що свідчили про експлуатацію українських і литовських земель. Висвітлення історії у роботах українських дослідників було своєрідною реакцією на односторонні націоналістичні праці польських учених. Критично оцінювали спільне минуле й литовські історики, учасники національного руху. Вони також наголошували, що польсько-литовське співіснування негативно позначилося на внутрішньому розвитку литовських земель і призвело до їхнього занепаду у XVIII ст.²⁰

За таких умов польська сторона була змушена провадити власні дослідження середньовічної історії східних земель давньої польської держави. Як зазначалося, певних успіхів у цьому досягли польські історики Львова. Вивченням генези польсько-українських стосунків у львівському історичному середовищі займалися як історики-позитивісти, так і неоромантики. До представників старшого покоління львівського історичного середовища відносять професора Львівського університету Тадеуша Войцеховського (1838–1919), який першим застосував в історичних дослідженнях ретроспективний метод, значну увагу приділяв методологічним проблемам історії. В його особі львівська дидактична школа досягла свого роду вершини критичної та інтерпретаційної майстерності²¹. Основними працями Т. Войцеховського були „Про польські річники X–XV ст.” (1880) та „Історичні нариси XI ст.” (1904), у яких розкрито цивілізаційні впливи Заходу на польські землі в період раннього середньовіччя. До істориків старшого покоління належав львівський, а в подальшому краківський учений, професор Ягеллонського університету (з 1887) медієвіст Анатоль Левицький (1841–1899)²². Історичний процес він репрезентував подібно до представників краківської історичної школи, однак з меншим песимізмом, віддзеркалюючи впливи львівського історичного середовища²³. До грона львівських учених належали також дослідники ягеллонських часів Антоній Прохаска (1852–1930) й Фридерик Папе (1856–1940). Провідним представником середовища вважається Освальд Бальцер (1858–1933)²⁴, який не лише всебічно дослідив історію державної організації та правових інституцій Речі Посполитої XVIII ст., а й став одним із засновників історико-правничої школи. Для нього історія права була вихідним пунктом і водночас головним чинником, що впливав на всі сфери суспільного життя польського минулого. Серед молодих істориків генезу польсько-українських взаємин досліджували неоромантики Станіслав Закшевський (1873–1936) та Адам Шельонговський (1873–1961).

Наприкінці XIX ст. серед польських істориків панувало декілька підходів до трактування польсько-українських відносин. Частина дослідників генезу соціальних і національних змін в Україні пов'язували з експансією на південно-східні терени польського короля Казимира Великого та його наступників, а також з її наслідками для Речі Посполитої. Інші вчені перелом у польсько-українських стосунках бачили в епісі панування короля Владислава II Ягайла та королеви Ядвіги, за час правління яких Червону Русь було приєднано до польських земель (1387). Такому трактуванню польсько-українського сусідства сприяла історіографічна традиція та спроби періодизації польської історії²⁵. Одна зі спроб належала Т. Войцеховському. Дослідник середньовіччя у розвитку польської держави виділив дві епохи: до 1386 р. (польська

державна політика спрямовувалась на Захід, кордони не виходили за межі Одри і Вісли, а населення було польським з невеликими домішками німецького та єврейського) та після 1386 р. (польські впливи поширилися на схід до Дніпра та Двіни, а на теренах давньої польської держави поряд з польським і німецьким населенням проживало литовське і руське)²⁶. Запропонований ним поділ мав показати необхідність цілісного висвітлення історії Польщі, Литви та Русі (України), оскільки епохи, що визначали „цивілізаційну діяльність Польщі на Сході” (поширення польської культури, католицизму та західної цивілізації на східні землі), знаменували перелом в історії як польської держави, так і її східних сусідів²⁷. Такий поділ наперед визначив місце української проблематики в історії Речі Посполитої.

Періодизацію польської історії, запропоновану Т. Войцеховським, підтримали більшість польських істориків зламу століть, у тому числі й А. Левицький. У роботах учений детально висвітлив основні події з історії України та, одним із перших, простежив їх до ХІХ ст. Він підготував видання джерельних матеріалів 1382–1501 рр., яке мало фундаментальне значення для польської науки, опрацював архівні матеріали Вроцлава, Дрездена, Гданська та інших міст²⁸. У працях дослідник висвітлював не лише політичні, а й економічні та культурні аспекти польської історії²⁹. А. Левицький перші контакти між Руссю та польською державою виводив з Х–ХІ ст. – часу захоплення князем Володимиром Великим Червенських городів (981) і походів польського правителя Болеслава І на Русь (1013, 1018), які, на його думку, заклали підвалини для поширення західної цивілізації на Схід наступними поколіннями. Однак в Х–ХІІ ст., як зазначав історик, не вдалося закласти основ тісних взаємин між польським і руським народами, незважаючи на укладення низки династичних шлюбів між обома правлячими династіями. Головною причиною цього, за твердженням ученого, були відмінності в обрядах (католицизм і православ'я) та приналежність до різних цивілізацій – поляків до Західної, а русинів до Східної³⁰. Тому генезу польсько-українських взаємин А. Левицький виводив з 1340 р., від часу першого походу на Русь короля Казимира Великого. Історик наголошував, що у справі приєднання руських земель польський король керувався правом династичного успадкування по галицько-волинському князю, сину варшавсько-сохачевського князя Тройдена І – Болеславу, який, обійнявши галицький престол, взяв собі після хрещення за руським обрядом ім'я Юрія ІІ³¹. У рецензії на працю дослідника К. Гожицького „Об'єднання Казимиром Великим Червоної Русі з Польщею” А. Левицький відобразив політичні перипетії князівського періоду та приєднання руських теренів до земель польської держави 1340 р.³² Він визнавав, що Казимир Великий на руських теренах зосередив увагу на опіці католицької церкви, однак зазначав, що своєю політикою польський король ніколи не зумовив застосування сили проти православ'я³³. Дослідник наголошував на перспективах співіснування польського й українського народів, здобутих унаслідок приєднання Червоної Русі³⁴. Він писав, що після 1366 р. (четвертого походу на Русь) польському королю вдалося повернути давно втрачені терени, оскільки Холмська, Белзька та Володимирівська землі залишилися за Польщею³⁵. Щодо Русі, то, на думку вченого, певні ознаки самостійного розвитку спостерігалися з моменту асиміляції польського населення, яке там проживало, а також з часу перетворення південно-східних теренів на головний торговельний шлях між Заходом і Сходом³⁶.

Підсумовуючи епоху панування Казимира Великого, А. Левицький дійшов висновку, що завдяки його політиці Польща в майбутньому змогла об'єднати в одну державу сусідні народи³⁷. Подібно до представників варшавської школи дослідник вбачав продовження східної політики Казимира Великого у діях короля Владислава II Ягайла, королеви Ядвіги та їх наступників.

Ідея „цивілізаційної місії” польської держави на Сході чітко простежувалася в описі А. Левицьким польсько-литовської угоди в Крєві 1385 р. Автор вважав, що наслідком її укладення було мирне залучення нових земель під вплив західної цивілізації³⁸. А. Левицький зазначав, що оскільки за умовами унії 1385 р. об'єдналися три нації – польська, литовська та руська, які перебували на різних щаблях розвитку, а серед них найвищий рівень мала Польща та водночас представляла Західну Європу; то вона, на думку вченого, по праву претендувала на гегемонію в об'єднаній державі³⁹. Він писав, що за Владислава II Ягайла Литва була не окремою державою, а складовою частиною польської Корони⁴⁰. На думку автора, цивілізаційне значення унії проявилось у необхідності забезпечення польською державою єдності християнської церкви (східної і західної), тому постала потреба навернення Русі на католицизм⁴¹. Однак процес запровадження католицького віросповідання на Русі проходив з ускладненнями та супроводжувався виданням низки законів, спрямованих проти православного населення (русини не могли посісти вищі урядові посади, брати участь у великокнязівській раді тощо)⁴². У протистоянні православ'я та католицизму дослідник не знаходив нічиєї вини, окрім як „духу епохи”⁴³. Аналізуючи поширення польського впливу на українські землі, він не приховував негативного ставлення певної частини русинів до польських нововведень. Однак А. Левицький наголошував, що більшість населення Галичини все ж усвідомлювала, що Корона принесла їм західну цивілізацію і за її посередництвом вони можуть з неї скористатися. Загальна оцінка А. Левицьким наслідків колонізації була не надто критичною, він акцентував увагу на значних перевагах об'єднання народів⁴⁴.

Ф. Папе належав до тих істориків, які наголошували на цивілізаційній місії польської держави на Сході, та вважали, що поширення польських кордонів на південно-східні землі утвердили тут найважливіші елементи західної цивілізації: католицьку церкву, польське державне й приватне право, магдебурзьке право. Ф. Папе у працях кінця XIX ст. виводив генезу польсько-українських стосунків із середніх віків. На його думку, основні відмінності між польським і руським (українським) народами зародилися в X ст., коли насаджувалася католицька віра на польських землях, а православ'я – на українських. З цього часу й погіршилися польсько-українські взаємини⁴⁵. Приєднання частини руських земель до польської держави в 40–60-х рр. XIV ст. Ф. Папе розглядав як повернення власне польських територій, втрачених у X ст.⁴⁶ Він вважав, що Казимир Великий зробив усе можливе для налагодження польсько-українських стосунків, ставлячись до Червоної Русі так само як до польських земель. Ф. Папе писав, що на теренах, ніколи раніше не заселених або спустошених татарами, з'явилися нові поселення, збережено самостійність православної церкви та руські звичаї тощо⁴⁷. Історик дотримувався думки, що польські впливи зумовили поширення західної цивілізації на литовські та руські землі. Подібно до більшості польських істориків Ф. Папе наголошував на мирному залученні руських земель до

складу Речі Посполитої у 1385 р.⁴⁸ Дослідник зазначав, що поширення західної культури на литовсько-руські терени тривало впродовж панування Владислава II Ягайла та його двоюрідного брата Вітовта Кейстутовича, однак призупинилося з часом поширення сепаратистських рухів (з XV ст.). Припинення польських цивілізаційних впливів, на думку Ф. Папе, позначилося на розвитку Великого князівства Литовського та руських земель⁴⁹. Свої висновки автор базував на матеріалах угорських і польських архівів, працях польських, російських та інших учених⁵⁰.

Подібні погляди поділяв й А. Прохаска. Зазначимо, що польські вчені С. Смолька та В. Закшевський критикували історика за необ'єктивність і відсутність критичного підходу до джерельного матеріалу⁵¹. Надмірне захоплення однією історичною постагтю та ігнорування інших характеризувало й пізніші його праці. У статтях А. Прохаска висвітлював колонізацію руських земель Казимиром Великим, внутрішні відносини в Русі в XIV–XV ст.⁵². Він був автором рецензій на праці А. Яблоновського, С. Смольки, А. Левицького, М. Грушевського, які стосувалися проблем заселення української території в литовський період, причин Кревської унії та повстання литовського князя Свидригайла⁵³. А. Прохаска у дослідженнях зосереджував увагу не лише на політичній, а й на правовій стороні польсько-литовсько-руських взаємин XIV ст. Він вважав, що приєднання Казимиром Великим Червоної Русі до польської держави поширило на неї цивілізацію Заходу, наблизило до європейської культури⁵⁴. Водночас А. Прохаска наголошував, що польська держава у XIV ст. не була настільки міцною, щоб самостійно захопити руські землі та протистояти таким державам, як Велике князівство Литовське, Тевтонський орден, Золота Орда. Лише шляхом поступок і за сприяння угорського короля Карла Роберта Казимиру Великому вдалося встановити своє панування над Червоною Руссю⁵⁵. Подібні висновки підтримував А. Левицький, який зазначав, що союз між Польщею та Угорщиною був схвалений цивілізованим світом, оскільки спрямовувався проти язичництва⁵⁶. Як і більшість польських істориків, А. Прохаска вважав, що політику Казимира Великого продовжили Владислав II Ягайло та королева Ядвіга. Саме з допомогою Кревської унії польській державі вдалося зберегти Русь і поширити тут своє панування⁵⁷.

У східній політиці польських правителів історик вбачав певні позитиви як для руських і литовських земель, так і для польської держави. Він схвально оцінював східну політику Владислава II Ягайла, запровадження ним різноманітних цивілізаційних здобутків⁵⁸. Зазначав, що під впливом унії, християнської освіти та польських колонізаторів розпочалися культурні зрушення на східних землях⁵⁹. Щодо польської держави, то дослідник наголошував наступне: до середини XIV ст. у Польському королівстві не була відомою литовська система землеволодіння, суть якої зводилася до володіння земельними наділами взамін безвідмовної військової служби, у той час, коли польська шляхта брала участь лише у захисних війнах⁶⁰. Як зазначав дослідник, литовська система забезпечувала королівській владі політичну і військову підтримку шляхетського стану, натомість польська, – яка базувалася на привілеях шляхти, не надавала такого сприяння. Тому певним успіхом польської влади історик вважав запровадження та застосування за часів Казимира Великого та Владислава II Ягайла литовської системи землеволодіння в Галичині⁶¹. Однак зазначимо, що на вимогу місцевої шляхти, яка на той час несла важкі військові зобов'язання, 1425 р. ця система

була відмінена. А. Прохаска критикував таку поступливість Владислава II Ягайла, однак не досліджував яка саме національність опиралася запровадженню литовської земельної системи в Галичині⁶².

О. Бальцер – один з перших львівських дослідників, який представив свою інтерпретацію приєднання 1340 р. Галицької Русі до Польщі у контексті витворення польської державності. Незважаючи на деяку близькість до краківської історичної школи (писав докторську дисертацію під керівництвом М. Бобжинського⁶³), він виклав цілковито відмінні погляди на польське історичне минуле⁶⁴. Під впливом національно-визвольних змагань погляди О. Бальцера поступово еволюціонували від песимістичної традиції краківської школи до „оптимістичного” висвітлення минулого. Історик, симпатизуючи ендекам⁶⁵, наблизився до вихваляння устрою шляхетської Речі Посполитої XVIII ст., позитивні ознаки вбачав у правових феодалних інституціях.

Контакти між польською та руською державами історик виводив з раннього середньовіччя, від часу укладення перших шлюбів між представниками династії Рюриковичів і Пястів⁶⁶. Зосередження уваги польських правителів на Сході в XI ст., історик нерозривно пов'язував з перенесенням польської столиці з Гнезно до Кракова. Ця подія, на думку вченого, була зумовлена наступними моментами: тогочасною складною геополітичною ситуацією для Польщі, що спонукала її до відмови від північно-західного напрямку експансії (загроза з боку Чеської держави тощо); внутріполітичною ситуацією на польських землях 1037 р., вплив на зміну польської зовнішньої політики німецького короля Конрада II тощо⁶⁷. Відтоді витворився новий напрям історичного розвитку польської держави. Однак у цей період, як зазначав О. Бальцер, не було тісних політичних, військових і культурних взаємин між польським і руським народами. Часткове поширення польських теренів на Схід (недовготривале повернення втрачених наприкінці правління польського короля Мешка II (1031) Червенських городів), на переконання історика, не свідчило про вдале насадження польської цивілізації на цих територіях, а навпаки вказувало на безуспішне витрачання польської національної енергії на колонізацію східних земель⁶⁸. Поряд зі схвальною оцінкою східного напрямку польської експансії, О. Бальцер критикував наступників Болеслава I Хороброго за відмову від поширення польських кордонів у північно-західному напрямі та занедбання давньої зовнішньої політики⁶⁹. У XIII ст. розвиток взаємин між двома народами призупинився, однак, як зазначав дослідник, завдяки старанням Казимира Великого та його наступників був відновлений у XIV ст. На думку історика, у цей період був започаткований новий процес поширення польської державності, відмінний від того, що існував за часів правління польських правителів Болеслава I Хороброго та Мешка II⁷⁰. О. Бальцер наголошував, що приєднання Галицької Русі до Польського королівства у 1340 р. не зашкодило ані польським, ані руським землям. Історик вказував на племінну та мовну спорідненість українського й польського народів, а також на їх географічне розташування, наслідком якого стали спільні економічні інтереси⁷¹. Водночас, О. Бальцер вказував на складні асиміляційні проблеми, що спіткали польську державу та сповільнили внутрішню консолідацію польського елемента⁷². Свої висновки автор обґрунтовував матеріалами з німецьких, польських та інших архівів і бібліотек.

Співпраця А. Шельонговського з політичним табором ендеків зводилася до пошуків аргументації одвічної приналежності до Польщі Червоної Русі та „історичних прав поляків на Русі”⁷³. Підпавши хвилі історичного „оптимізму” та апологетизму, дослідник основним історичним завданням польської держави вважав поширення західноєвропейської цивілізації на схід, у Литву та Русь, й піднесення цих народів до ідеалів, опертих на християнській свободі⁷⁴. З таких позицій історик оцінював польсько-українські відносини і виводив їх генезу зі слов’янської племінної епохи, що пов’язувало українське й польське історичне минуле спільною слов’янською традицією. Як і більшість прихильників національно-демократичної ідеології, А. Шельонговський наголошував на спільному розвитку польського, литовського та руського народів. Початком польсько-руських взаємин, на думку історика, був 981 р. Панування на руських землях литовської династії Гедиміновичів створило штучну перерву в спільній польсько-українській історії, що тривала до приєднання 1340 р. Червоної Русі Казимиром Великим⁷⁵. З цього моменту політика польської держави зосередилася на східних землях. Від часу укладення політичної унії між Польщею та Литвою новостворена держава розширила географічні межі – „на півночі оперлася на Двіну, на сході – на Дніпро, на півдні – на Дністер”⁷⁶. Такою, на думку А. Шельонговського, була нова система польських кордонів, що створила нові основи для польської зовнішньої політики та відкрила можливості (шляхом колонізації руських земель) для поширення західної цивілізації на східні терени. Однак її ефективність історик дещо переоцінював.

Під впливом романтичних традицій А. Шельонговський дійшов висновку, що Кревська унія остаточно об’єднала (інкорпоровала) литовські, руські та польські землі в один організм⁷⁷. Дослідник був переконаний, що розширення польських кордонів на схід за часів Казимира Великого та Владислава II Ягайла стало наслідком вищості польської культури, яка опиралася на засади свободи та рівності. Під впливом освіти, однакового устрою, прав і свобод згодом розвинулася спільна для польського, литовського й руського народів культура, яка, проте, поширилася лише серед вищих суспільних станів⁷⁸. Історик вважав, що нижчі верстви українського населення через брак освіти не мали змоги ознайомитися з польською культурою, тому зберегли свій національний характер. Натомість польські селяни-поселенці через відсутність на руських теренах належної кількості католицьких церков переходили на східний обряд і відходили від польських традицій.

Польсько-українськими взаєминами, здебільшого у своїх публіцистичних працях, займався С. Закшевський. Польсько-руські відносини він виводив від племінного устрою, намагаючись у такий спосіб обґрунтувати польські претензії на Галичину. Вчений, усупереч твердженням тогочасної української історіографії, намагався довести автохтонність поляків у Галичині. С. Закшевський, полемізуючи з М. Грушевським, заперечував його теорію політичної та цивілізаційної цілісності української історії, переконуючи, що впродовж віків одна з частин Русі, а саме Червона Русь, культурно та політично була наближена до польської держави та розвивалася незалежно від решти Русі як окремий політичний організм. Такий підхід до висвітлення минулого двох народів мав довести виключне право поляків на володіння цією територією. Подальші аргументи на підтвердження своїх поглядів автор запозичив з польської лінгвістики,

доводячи приналежність українських земель до Польщі на підставі топографічних назв⁷⁹.

Період панування Казимира Великого історик оцінював як новий етап розвитку польсько-українських взаємин, що були перервані татарськими набігами XIII ст.⁸⁰ На відміну від інших польських істориків, у діях Казимира Великого С. Закшевський вбачав продовження політики Владислава I Локетка, який надавав перевагу інтервенції на руські землі замість забезпечення польських інтересів на Помор'ї. Натомість Казимир Великий намагався забезпечити кордон на сході шляхом приєднання частини руських земель для подальшої активної діяльності на Помор'ї⁸¹. Подібні погляди С. Закшевського підтримувала більшість польських істориків, прихильників поширення польських кордонів на Схід, ідеалам яких відповідала „історична Польща” в кордонах 1772 р.

Підводячи підсумки зазначимо, що поширення неоромантичного світогляду в польській історіографії, її критика з боку російської, литовської та української історичної науки, тогочасна політична ситуація сприяли поширенню низки історико-політичних міфологем у працях польських істориків Львова. Повернення до „ягеллонського міфу”, дало змогу твердити про мирне співіснування польського та українського народів у межах давньої Речі Посполитої. У середовищі польських істориків відбулися певні зміни у трактуванні польсько-українського минулого, більшість із них шукали у польській історії елементи, які б поєднали обидва народи, поширювали тези про спільність польсько-українського минулого, виводячи його з раннього середньовіччя, підкреслювали історичну роль польського народу як „передмур'я Європи”, а поширення польських кордонів на схід вважали природним напрямом польської експансії. А. Левицький, Ф. Папе, А. Прохаска генезу польсько-українських взаємин виводили з середніх віків, від Казимира Великого та Владислава II Ягайла. Неоромантики С. Закшевський, А. Шельонговський польсько-українські стосунки простежували з раннього середньовіччя, створюючи таким чином ідейний ґрунт для відновлення польської держави в її „історичних” кордонах. У працях польських істориків Львова чітко простежувалася ідея „цивілізаційної місії” польської держави на Сході.

¹ Strępnik A. Ukraina i stosunki Polsko-Ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porzoborowego 1795–1918. – Lublin, 1998. – 320 s.

² Maternicki J. Adam Szelągowski i jego poglądy na historię (Cz. 1) // Przegląd Humanistyczny. – 1989. – R. 33, № 11. – S. 123–153.

³ Biachowska K. Dzieje średniowiecznej Rusi w pracach historyków lwowskich przełomu XIX i XX w. // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod. red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. – Rzeszów, 2004. – T. II. – S. 172–191.

⁴ Nowacki R. Oswald Balzer (1858–1933). – Opole, 1998. – 314 s.

⁵ Hreniowska K. Stanisław Zakrzewski. Przyczynek do charakterystyki prądów ideologicznych w historiografii polskiej 1893–1936 // Jydzkie Towarzystwo Naukowe. – Wydział II. – № 20. – Jydu, 1956. – 190 s.

⁶ Maternicki J. Historiografia Polska XX wieku. – Wrocław, 1982. – Cz. 1: 1900–1918. – S. 7.

⁷ Dutkiewicz J., Hreniowska K. Zarys historii historiografii polskiej. – Jydu, 1959. – Cz. 3: 1900–1939. – S. 105.

⁸ Maternicki J. Historiografia i kultura historyczna. Studia i szkice. – Warszawa, 1990. – Cz. 2. – S. 408–411.

⁹ Hreniowska K. W sprawie kryteriów podziału szczytów historycznych doby pozytywizmu na ziemiach polskich // Historyka. Studia Metodologiczne. – Wrocław, 1977. – T. 7. – S. 95.

- ¹⁰ Grabski A. F. Z zagadnień metodologicznych tzw. krakowskiej szkoły historycznej // *Studia metodologiczne*. – 1969. – T. 6. – S. 49.
- ¹¹ Marmon W. Krakowskie środowisko historyczne w latach 1918–1939. – Kraków, 1995. – S. 15.
- ¹² Maternicki J. Kultura historyczna dawna i współczesna. – Warszawa, 1979. – S. 172.
- ¹³ Grabski A. F. Zarys historii historiografii polskiej. – Poznań, 2000. – S. 136-137.
- ¹⁴ Grabski A. F. Warszawska szkoła historyczna. Próba charakterystyki // *Polska myśl filozoficzna i społeczna* / (aut. S. Borzym et al.); Pod red. B. Skargi. – Warszawa, 1975. – T. 2. – S. 520.
- ¹⁵ Grabski A. F. Zarys historii historiografii polskiej. – S. 138-139.
- ¹⁶ Beauvois D. Mit „kresyw wschodnich”, czyli jak mu poioiyż kres // *Polskie mity polityczne XIX i XX w. Polska myśl polityczna XIX i XX w.* / Pod. red. W. Wrzesieskiego. – Wrocław, 1994. – T. 9. – S. 94.
- ¹⁷ Дашкевич Я. Р. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети // *Україна в минулому*. – Київ; Львів, 1994. – Вип. 6. – С. 84-85.
- ¹⁸ Потульніцький В. А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII–XX століть. – Київ, 2002. – С. 27.
- ¹⁹ Maternicki J. Stanisław Smolka i powrót historiografii polskiej do mitu Jagiellockiego // *Przegląd Humanistyczny*. – 1989. – R. 33, № 1. – S. 83.
- ²⁰ Ibid. – S. 86.
- ²¹ Serczyk J. 25 wieków historii. Historycy i ich dzieła. – Toruń, 1994. – S. 394.
- ²² Archiwum Uniwersytetu Jagiellockiego (AUJ) – Sygnatura S. II 619 (Teczki osobowe [Lewicki Anatol]) – Ненумеровані сторінки.
- ²³ Josowski J. Anatol Lewicki. – *Przemyśl*, 1981. – S. 10; Topolski J. Prawda i model w historiografii. – Jydu, 1982. – S. 209.
- ²⁴ Wierzbicka M. Balzer Oswald // *Siownik historyków polskich* / [Koncepcja i oprac. red. M. Prosińska-Jacki; aut. biogramów K. Baczkowski et al.]. – Warszawa, 1994. – S. 26-27.
- ²⁵ Stępnik A. Ukraina i stosunki Polsko-Ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porządkowego 1795–1918. – S. 156-157.
- ²⁶ Ibid. – S. 157.
- ²⁷ Wierzbicki A. Wschód–Zachód w koncepcjach dziejów Polski. – Warszawa, 1984. – S. 247.
- ²⁸ Mitkowski J. Lewicki Anatol (1841–1899), historyk, profesor UJ // *Polski siownik biograficzny*. – Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1972. – T. 17. – Z. 64. – S. 225.
- ²⁹ Czermak W. Anatol Lewicki (1841–1899). – Kraków, 1899. – S. 8.
- ³⁰ Lewicki A. Dzieje narodu polskiego w zarysie. – Warszawa, 1904. – S. 26-38.
- ³¹ Ibid. – S. 118.
- ³² Lewicki A. [Per.]: K. Gorzycki. Połączenie Rusi Czerwonej z Polską przez Kazimierza Wielkiego. – Lwów, 1889 // *Kwartalnik Historyczny*. (KH). – 1890. – R. 4. – S. 172-174.
- ³³ Velychenko S. National history as cultural process. A survey of the interpretations of Ukraine’s past in Polish, Russia, and Ukrainian historical writing from the earliest times to 1914. – Canada, 1992. – P. 41.
- ³⁴ Lewicki A. Dzieje narodu polskiego w zarysie. – S. 127.
- ³⁵ Ibid. – S. 121.
- ³⁶ Ibid. – S. 144.
- ³⁷ Velychenko S. National history as cultural process. A survey of the interpretations of Ukraine’s past in Polish, Russia, and Ukrainian historical writing from the earliest times to 1914. – P. 41.
- ³⁸ Prof. dr. A. Lewicki zdaje sprawę z dzieła swego p. t.: „Bunt Hwidygiei” i podaje treść ustępu o zwrocie polityki polskiej względem Rusi w r. 1432 // *Sprawozdania z posiedzeń r. 1891*. II Wydział historyczno-filozoficzny. Posiedzenie wydziału dnia 10 kwietnia 1891. – Kraków, 1892. – S. 14; Lewicki A. Dzieje narodu polskiego w zarysie. – S. 138-139.
- ³⁹ Velychenko S. National history as cultural process. A survey of the interpretations of Ukraine’s past in Polish, Russia, and Ukrainian historical writing from the earliest times to 1914. – P. 41.

- ⁴⁰ Lewicki A. czyta rzecz p. t.: Stosunek Litwy do Polski za Witolda (Ustęp z obszerniejszego dzieła) // Sprawozdania z posiedziec. II Wydział historyczno-filozoficzny. Posiedzenie wydziału dnia 30 maja 1890. – Kraków, 1891. – S. 36.
- ⁴¹ Lewicki A. Unia Florencka w Polsce. – Kraków, 1899. – S. 1.
- ⁴² Lewicki A. Nieco o Unii Litwy z Koron. – Kraków, 1893. – S. 5.
- ⁴³ Prof. dr. A. Lewicki zdaje sprawę z dzieła swego p. t.: „Bunt Hwidygiei” i podaje treść ustępu o zwrocie polityki polskiej względem Rusi w r. 1432. – S. 14.
- ⁴⁴ Stępnik A. Ukraina i stosunki Polsko-Ukraińskie w syntezach i podręcznikach dziejów ojczystych okresu porozbiorowego 1795–1918. – S. 166.
- ⁴⁵ Раїє F. Dzieje Unii końcielnej na Rusi. W 300-n. rocznik Unii brzeskiej. – Lwów, 1896. – S. 3.
- ⁴⁶ Раїє F. Historia miasta Lwowa. – Lwów, 1894. – S. 10.
- ⁴⁷ Ibid. – S. 24.
- ⁴⁸ Раїє F. Dzieje Unii końcielnej na Rusi. W 300-n. rocznik Unii brzeskiej. – S. 3.
- ⁴⁹ Biachowska K. Dzieje średniowiecznej Rusi w pracach historyków lwowskich przełomu XIX i XX w. – S. 188.
- ⁵⁰ Раїє F. Wiadomości o archiwach węgierskich i materiałach ich do dziejów polskich w drugiej połowie XV wieku. – Kraków, 1898. – S. 4.
- ⁵¹ AUJ – Sygnatura WF II 136 (Katedra Historii Austrii i Historii Powszechnej; materiały z lat 1860–1918 [Smolka S., Zakrzewski W. Referat na kandydatywność obsadzenia Katedry Historii Austrii, 2.07.1883]) – Ненумеровані сторінки.
- ⁵² Prochaska A. Konfederacja Lwowska 1464 roku // KH. – 1892. – R. 6. – S. 728–780; Prochaska A. Nowsze poglądy na stosunki wewnętrzne Rusi w XV wieku // KH. – 1895. – R. 9. – S. 23–42; Prochaska A. Urywki z dziejów XIV w. // KH. – 1904. – R. 18. – S. 210–219; Prochaska A. W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza Wielkiego // KH. – 1892. – R. 6. – S. 1–33.
- ⁵³ Prochaska A. [Рец.]: A. Jabionowski. Zasiadlenie Ukrainy w epoce litewskiej // Ateneum. – 1891 // KH. – 1892. – R. 6. – S. 865–866; Prochaska A. [Рец.]: S. Smolka. Kiejstut i Jagiello. – Kraków, 1888 // KH. – 1890. – R. 4. – S. 176–179; Prochaska A. [Рец.]: S. Smolka. Rok 1386. – Kraków, 1886 // KH. – 1887. – R. 1. – S. 101–105; Prochaska A. [Рец.]: A. Lewicki. Powstanie Hwidygiei. – Kraków, 1892 // KH. – 1893. – R. 7. – S. 537–545; Prochaska A. [Рец.]: M. Hruszewskij. K woprosu o Boiochowie [...] // KH. – 1894. – R. 8. – S. 340–341.
- ⁵⁴ Prochaska A. W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza Wielkiego // KH. – 1892. – R. 6. – S. 2.
- ⁵⁵ Ibid. – S. 15.
- ⁵⁶ Velychenko S. National history as cultural process. A survey of the interpretations of Ukraine’s past in Polish, Russia, and Ukrainian historical writing from the earliest times to 1914. – P. 63.
- ⁵⁷ Prochaska A. Kryl Wiadysław Jagiello: W 2 t. – Kraków, 1908. – T. 1. – S. 10.
- ⁵⁸ Prochaska A. Kryl Wiadysław Jagiello: W 2 t. – Kraków, 1908. – T. 2. – S. 345.
- ⁵⁹ Prochaska A. Przyczynki krytyczne do dziejów Unii. – Kraków, 1896. – S. 19.
- ⁶⁰ Velychenko S. National history as cultural process. A survey of the interpretations of Ukraine’s past in Polish, Russia, and Ukrainian historical writing from the earliest times to 1914. – P. 63.
- ⁶¹ Ibid. – S. 63.
- ⁶² Ibid. – S. 63.
- ⁶³ Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Rękopisy (Rkps. BJ) 8076 III, mikrof. P. 337/2 (Korespondencja M. Bobrzyckiego [Oswald Balzer. List do Michała Bobrzyckiego. Lwów, 10 listopada 1884 r.], k. 100–101; Rkps. BJ 8076 III, mikrof. P. 337/2 (Korespondencja M. Bobrzyckiego [Oswald Balzer. List do Michała Bobrzyckiego. Lwów, 24 lutego 1885 r.], k. 108–109).
- ⁶⁴ Topolski J. Prawda i model w historiografii. – S. 209.
- ⁶⁵ У 1897 р. була сформована Національно-демократична партія (Стронніцтво народово-демократичне), від абревіатури партії її прихильників почали називати ендеками, НД – „національна демократія”.
- ⁶⁶ Biachowska K. Dzieje średniowiecznej Rusi w pracach historyków lwowskich przełomu XIX i XX. – S. 177–178.
- ⁶⁷ Nowacki R. Oswald Balzer (1858–1933). – S. 122.

-
- ⁶⁸ Balzer O. Stolicy Polski (963–1138) // Studya nad historiyą prawa polskiego. – Lwów, 1916. – T. VI. – Zesz. 4. – S. 73.
- ⁶⁹ Nowacki R. Oswald Balzer (1858–1933). – S. 120-122.
- ⁷⁰ Balzer O. Stolicy Polski (963–1138). – S. 74.
- ⁷¹ Biachowska K. Dzieje średniowiecznej Rusi w pracach historyków lwowskich przełomu XIX i XX w. – S. 179.
- ⁷² Balzer O. Stolicy Polski (963–1138). – S. 74.
- ⁷³ Konopczyński W. Stronnictwa nasze wobec historii // Przegląd Wszechpolski. – 1923. – Seria 2. – № 1. – S. 206.
- ⁷⁴ Szelągowski A. Wzrost państwa polskiego w XV i XVI w. Polska na przełomie wieków średnich i nowych. – Lwów; Warszawa, 1904. – S. 166; Maternicki J. Adam Szelągowski i jego poglądy na historię (Cz. 1). – S. 132.
- ⁷⁵ Szelągowski A. Wzrost państwa polskiego w XV i XVI w. Polska na przełomie wieków średnich i nowych. – S. 14-15.
- ⁷⁶ Ibid. – S. 15.
- ⁷⁷ Szelągowski A. Dzieje Polski w zarysie. – Warszawa, 1921. – S. 51.
- ⁷⁸ Szelągowski A. Wzrost państwa polskiego w XV i XVI w. Polska na przełomie wieków średnich i nowych. – S. 19.
- ⁷⁹ Hreniowska K. Stanisław Zakrzewski. Przyczynek do charakterystyki prądów ideologicznych w historiografii polskiej 1893–1936. – S. 100.
- ⁸⁰ Zakrzewski S. Pesymizm a optymizm w ocenianiu rzeczywistości // Gazeta Wieczorna. – 1920. – 11 maja. – R. 11, № 5222. – S. 2.
- ⁸¹ Zakrzewski S. Zagadnienia historyczne: W 2 t. – Lwów, 1936. – T. 2. – S. 147.